

BOGANMELDELSER

Günther Kaiser: Prison Systems and Correctional Laws: Europe, The United States and Japan. A Comparative Analysis. Transnational Publishers New York 1984. (Europæisk leverandør: Bowker Publishing Company (UK.)) ISBN 0-941320-12-X. XIV + 208 s. U. S. \$ 40,00.

John W. Palmer: Constitutional Rights of Prisoners. Third Edition. Anderson Publishing Co. 1985. ISBN 0-87084-691-4. XIV + 1004 s.

Katherine Gabel: The Legal Issues of Female Inmates. Smith College School for Social Work, Mass. 01083. 1982. 260 s. Stenc.

Günther Kaiser, som er professor i kriminologi i Freiburg, har taget den meget spændende opgave op at give en komparativ beskrivelse af store dele af verdens fængselsvæsen. Projektet er dristigt – om det har vist sig at være dumdristigt, skal jeg komme tilbage til. Den foreliggende bog er en uændret oversættelse af hans *Strafvollzug im europäischen Vergleich* (1982), og hele materialet er derfor fra 1981 eller tidligere år. Bogen er i sit indhold primært rettet til br-tyske læsere.

Efter et kort indledende afsnit om formålet med, vigtigheden af og grundlaget for bogen, følger et hovedafsnit (s. 13-131), hvori der redegøres for de enkelte europæiske lande – fra BRD over en række andre vesteuropæiske lande til fire østeuropæiske stater. Det tredje hovedafsnit (s. 133-160) gennemgår på tilsvarende måde Japan og U.S.A. I kort form og på rimelig måde at dække så mange landes systemer med den nødvendige præcision er vanskeligt, yderst vanskeligt. Om forfatteren magter det, kan anmelderen bedst bedømme ud fra beskrivelsen af sit eget lands system. At tallene er gamle (og delvis var det i 1982), at lovhensvisningerne er og delvis var forældede og delvis forkerte, kan man leve med. Også at Renbæk bliver til Reubeat. Meget værre er indholdet.

Det påstås, at KRUM m.fl. blev oprettet, fordi den »... Scandinavian public strongly approved of ... governmental cooperation ...«. Tallene for frihedsberøvende sanktioner fremtræder, som om de dækker dem alle, skønt de kun dækker (de fleste) sanktioner efter straffeloven. Det påstås, at vi i 1973 ophørte med »special treatment of the mentally ill« – hvilket selvfølgelig er forkert. Det oplyses, at hæfte sædvanligvis afsones i åbne, lokale »institutions« (som ikke findes), så de indsatte kan arbejde uden for institutionen nær deres hjem (skønt der overhovedet ikke er hjemmel for sådant i de almindelige regler). Vore statsfængsler karakteriseres som lukkede eller »semi-open«. Jeg synes godt, man kunne droppe dette »semi«. Specielt da han i afslutningskapitlet (s. 172) siger, at Danmark og Sverige har de mest åbne fængsler af alle de undersøgte lande. Forfatteren synes at sammenblende belægstal og domstal for forvaring. Det påstås, at »the majority« af fængselsfangerne er beskæftiget uden for institutionen; faktisk er det nogle få hundrede om året, der i en del af deres afsoningstid får en sådan tilladelse. Reglerne om week-end udgang til fanger i lukkede fængsler fremstilles, som om den eneste tidsmæssige betingelse er, at der er forløbet 10 uger fra dommen; for det første skal det være fra indsættelsen i anstalten, for det andet og væsentligere kræves det, at 1/4 af straffetiden er forløbet. Løsladelsesreglerne fremstilles, som om den eneste tidsmæssige betingelse for den ordinære prøveløsladelse er 2/3 af tiden uanset strafflængden. Værre er det, når det siges, at der i dag er en tendens til at give prøveløsladelse efter halv tid. Den eksisterende hjemmel

for sådant bruges mindre end 200 gange om året. Med så mange og så væsentlige fejl på de par sider, som handler om Danmark, fyldes man med skepsis over for bogen.

Endelig følger (s. 161-200) den såkaldte komparative analyse. Den er så kortfattet og generel, at den for størstepartens vedkommende er banal og interesseløs.

Når man ser titlen *Constitutional Rights of Prisoners*, er det en nærliggende tanke, at *John W. Palmer* har skrevet en bog for at hjælpe de usa-nske fanger og advokater, som gennem henvisninger til de grundlovsbeskyttede menneskerettigheder søger at fjerne de mest umenneskelige træk fra U.S.A.s fængselssystem. Han har imidlertid en ganske anden indfaldsvinkel. Han er/har været ansat i Ohios fængselsvæsen og vil hjælpe personalet. Det oversvømmes af krav om at producere materiale til brug for domstolene i en sådan grad, at det bruger mere tid på at forberede retssagerne end på arbejde med fangerne. Dertil kommer, at sagerne, som hyppigt vedrører erstatningskrav for millioner af dollars, kan anlægges mod personalet, som højest får juridisk assistance fra »a young assistant Attorney General one year out of law school«, medens fangerne direkte opsøges af »activist lawyers«, som vil hjælpe dem. (Dette forord hidrører fra 1. udgave af 1972).

Bogen omfatter en systematisk fremstilling (s. 1-246), en domssamling (s. 247-843) og love m.m. (s. 845-971).

Grænserne for U.S.A.s grundlovsbeskyttelse kan eksemplificeres med, at der ikke kræves lys, vinduer og madrasser i cellerne (s. 63 f.). – Et afsnit om »civil disabilities« er tankevækkende. Under dette begreb hører f.eks. forbud mod, at fanger indgår ægteskab eller anlægger retssager. Fra dansk ret kendes fængselsvæsenets (lovlige?) forbud mod, at fanger afslutter afbetalingskontrakter uden tilladelse.

Katherine Gabel undersøger, hvorfor kvinder er mindre proceslystne end mænd. Medens der har været en dramatisk stigning i antallet af retssager anlagt af mandlige fanger i U.S.A., har de kvindelige fortsat kun få. Det kan skyldes, at de har færre problemer, eller at de har lige så mange, men færre personlige og andre ressourcer til at gennemføre sådanne sager.

109 kvindelige fanger og nogle personalerepræsentanter fra 4 fængsler i det nord-østlige U.S.A. blev interviewet. Fangerne mente selv, at de havde en række problemer, som havde juridiske islæt, først og fremmest vedrørende deres børns stilling. Personalet undervurderede alle problemernes størrelse og deres relative betydning for fangerne, samt mente, at kvindelige fanger havde færre problemer end mandlige. Ressourcerne, der var til disposition for de indsatte, f.eks. juridisk litteratur og »law librarian« (!), var utilstrækkelige. Og der var store forskelle på institutionerne. De fanger, der faktisk søgte at klage etc., adskilte sig på en række punkter fra de øvrige, blandt andet derved at de havde et højere uddannelsesniveau og hyppigere havde begået voldsforbrydelser.

Vagn Greve, Københavns Universitet.

Strafrecht der Deutschen Demokratischen Republik, Kommentar zum Strafgesetzbuch, Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 4. udgave, Berlin 1984, 636 sider.

Erich Buchholz, Ulrich Dähn u. Hans Weber: Strafrechtliche Verantwortlichkeit und Strafe, Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin 1982, 201 sider.

Den gældende straffelov i DDR er fra 1968; mindre ændringer er foretaget i 1974, 1977 og i 1979. Hertil kommer en revision af lovgivningen om de folkelige retter (1982), der kun i beskedent omfang vedrører strafferetten.

DDRs justitsministerium udgiver en kommenteret straffelov, der nu foreligger i 4. udgave. Det er en autoritativ redegørelse for fortolkning og retsanvendelse, og der er henvisninger til særlovgivning, til litteratur og retspraksis herunder den trykte praksis i tidsskriftet *Neue Justiz*.

Det er et særkende for DDRs straffelov (Alm. del) – også i Østeuropa – at de egentlige lovbestemmelser (§§ 1-84) først begynder i 2. kapitel, medens hele 1. kapitel består af 8 såkaldte artikler under overskriften »Grundsätze des sozialistischen Strafrechts«. Det er et langt ordrigt kapitel. Her finder man det f.eks. fastslået ved lov, at »enhver borger« som en følge af samfundsordningen »kan« leve op til sit ansvar og sine forpligtelser. Det hedder herom i kommentarerne, at der i DDR derfor aldrig er nogen anledning til at begå lovovertrædelser. Ikke blot er der ingen, der drives til at løse deres konflikter ved kriminalitet, men tværtimod er alle reale betingelser og alternativer til stede, når det gælder om at bringe personlige konflikter i overensstemmelse med samfundets normer og interesser. (s. 20).

Det kan jo ikke undgå at blive en særlig belastning for »Wer dennoch eine Straftat begeht, ...« (Artikel 2, 2. pkt), når al kritisk opmærksomhed således helt ensidigt rettes mod den pågældende.

Dette extreme udgangspunkt (kritik af normbryderens »Fehlverhalten«, ingen fokusering på omgivelserne) fastholdes i bemærkningerne til lovens krav om en primær kriminalpræventiv indsats i nærmiljøerne (artikel 3).

Det har undertiden været fremhævet som forhold af interesse også uden for Østeuropa, at man har udviklet forskellige alternativer til (friheds)straf, der teoretisk bygger på, hvad der i den østeuropæiske faglige debat kaldes »depønalisering«. Det er her, de folkelige retter (i DDR: Gesellschaftliche Gerichte) kommer ind i billedet. I stedet for straf overlades det til sådanne folkelige organer at fastsætte »Erziehungsmassnahmen«.

I DDR er der 31.322 folkelige retter i arbejds- eller bomiljøet, hovedparten benævnt »Konfliktkommission«. Kun en mindre del (ca. 20 %) af kommissionernes arbejdsopgaver vedrører straffesager.*

I modsætning til de øvrige østeuropæiske ordninger anses afgørelser truffet af en Konfliktkommission som en alm. strafferetlig foranstaltning (s. 103). Reglerne for sagernes behandling bliver i øvrigt fylldigt beskrevet i bemærkningerne (s. 113 ff).

Derimod savnes egentlige oplysninger til belysning af den form for samfundstjeneste (»unbezahlte gemeinnützige Arbeit«), som den tiltalte frivilligt kan påtage sig over for en

* *Neue Justiz* 1982 s. 146.

Konfliktkommission (s. 117), som kan idømmes i forbindelse med en betinget dom (s. 133) eller fastsættes som disciplinærforanstaltning over for betinget dømte (s. 144), og som kan anvendes ved prøveløsladelse (»zur Erhöhung der erzieherischen Wirkung«, s. 165).

Der gives f.eks. næsten ingen oplysninger om arbejdets art, – s. 138 nævnes som eksempel renholdelse af gader og parkanlæg – og slet ingen om iværksættelsen eller om fuldbyrdelsen. Det kan måske heller ikke forventes i en kommenteret straffelov, men der er heller ikke – som ved andre sanktioner – henvisninger til administrative bestemmelser, litteratur m.m.

I publikationen »Strafrechtliche Verantwortlichkeit und Strafe«, hvor forfatterne indledningsvis – polemisk og aggressivt – gør op med »kapitalistisk teori og praksis« (specielt i Forbundsrepublikken Tyskland), fremstilles – meget omstændeligt – det teoretiske fundament for DDRs sanktionspolitik.

Leif Senholt, Det kriminalpræventive Råd, København

James B. Bakalar & Lester Grinspoon, Drug Control in a Free Society. Cambridge: Cambridge University Press, 1984. £ 17,50.

Drug Control in a Free Society består af fem kapitler, i hvilke forskellige sider af kontrollen med psykoaktive substanser (»stoffer« i det følgende) i moderne industrisamfund belyses. Bogen sammenfatter og uddyber en række tidligere analyser af relevans for kontrolproblematikken, hentet fra filosofi, psykologi, sociologi og specielt jura. På trods af en række indvendinger mod bogen skal jeg indledningsvis anbefale den til alle, som interesserer sig for stofkontrolproblematikken.

Første kapitel – *Questions of Risk and Liberty* – tager udgangspunkt i John Stuart Mill's *On Liberty* og dens forsvar for det voksne menneskes ret til at begå enhver nok så selv-destruktiv handling så længe den ikke skader andre. Idet forfatterne bemærker, at det Mill'ske frihedsbegreb ganske vist er den eneste sikre garanti mod elitær paternalisme og populistisk legal moralisme, argumenterer de mod dette frihedsbegreb som grundlag for stoflovgivningen: Mill begrænsede selv sit principps gyldighedsområde til modne mennesker, og til skaren af umodne mennesker regnede han ikke kun børn, men hele (»barbariske«) kulturer. Generaliserer man Mill's indskrænkning af det »negative« frihedsprincips gyldighedsområde når man til et radikalt anderledes (»positivt«) frihedsbegreb, hvor det frie valg forudsætter, at den handlende gennem sin opvækst under optimale sociale betingelser til fulde har realiseret de i ham ved fødselen iboende muligheder. Frie valg, og dermed unødvendighed af formel kontrol og udefra kommende tvang, er således ikke muligt i samfund, eller i samfundsgrupper, hvor opvæksten ikke garanterer den fuldstændige udfoldelse af den enkeltes personlighed. Dermed bliver det Mill'ske princip utilstrækkeligt som ledetråd for lovgiverne. Endvidere kan det Mill'ske princip anfægtes, fordi det i praksis er svært at finde eksempler på handlinger, som kun har skadelige konsekvenser for den som udfører den (alkoholikerens familie lider under hans misbrug; vi andre er med til at finansiere det sundhedsvæsen, som skal reparere hans alkoholskader).

Fra diskussionen af disse filosofiske spørgsmål går forfatterne videre til at sammenligne stoflovgivningen og dens håndhævelse med henholdsvis forbrugerbeskyttelseslovgivningen

og reguleringen af udøvelsen af farlige sportsgrene som bjergbestigning. Stoflovgivningen er tydeligt forskellig fra begge. Udøvelsen af farlige sportsgrene er så godt som ureguleret; enhver kan udsætte sit liv og helbred for alvorlig fare så længe det sker i sportens navn. Sammenligningen med forbrugerlovgivningen holder heller ikke, for aldrig er nogen forbrugerbeskyttende lov blev søgt håndhævet med en sådan administrativ iver, eller med sanktioner mod producent, distributør og forbruger af samme karakter som de, som er indeholdt i stoflovgivningen. For så vidt omfanget af indgrebet i den enkeltes liv angår, minder reguleringen af ulovligt stofbrug mest om reguleringen af tidligere tiders store epidemiske sygdomme, hvilket er muligt fordi et medicinsk begrebsapparat anvendes til at beskrive stof(mis)brug. Voldsomheden i de punitive reaktioner overfor stofmisbrugerne/smittebærerne kan dog ifølge forfatterne kun forklares med, at den medicinske beskrivelse understøttes af stærkt negative moralske vurderinger af brug af ulovlige stoffer.

Kapitel 2 – *The Meanings of Addiction and Dependence* – gør op med monokausale teorier om årsagerne til stofbrug, og med definitionen af stofmisbrug som en sygdom. Det gøres godt, men uden at væsentligt nyt bringes frem. Færnerne ved at koble sygdomsdefinitionen af stofmisbrug med domstols»visitation« til »behandling« gennemgås, hvorfor det virker overraskende, at forfatterne slutter kapitlet med at konkludere, at den medicinske definition formentlig er at foretrække fremfor den moralske. Mens den eksplicite moralske fordømmelse af stofmisbrug trods alt kan angribes for hvad den er, tjener den medicinske definition som et røgslør, bag hvilket alskens overgreb kan begås mod den registrerede stofmisbruger: De gøres jo tilsyneladende for hans eget bedste.

Tredje kapitel – *The Historical Direction of Drug Policy* – er efter min mening afgjort bogens svageste. Forfatterne forsøger her at skrive stofkontrolpolitikens historie (specielt alkohol- og opiumkontrolpolitikken i USA) ud fra en synsvinkel, som stræber efter at gøre historien såvel forståelig som forklarlig. Forfatterens ønske om at undgå såvel den naive historiografis Scylla som konspirationsteoriens Charybdis (personificeret ved Thomas Szasz) bringer dem i en metodisk modsigelsesfuld situation: På den ene side hævder de, at »this control system became established at a particular stage in the development of the medical profession and of (capitalist) industrial society«. På den anden side udmøntes denne paradigmeangivende påstand ikke i et eneste konkret materialistisk forklaringsforsøg. Der er således ikke én sætning i kapitlet om medicinalindustriens rolle i psykofarmakakontrollen i de seneste årtier; om de amerikanske fagforeningers interesse i at fremme lovgivning mod (de kinesiske indvandreres) opiumsrygning i forrige århundredes sidste tredjedel; om den engelske middelklasses angst midt i forrige århundrede for at opium var »a stimulant« og dermed udgjorde en risiko for arbejderklassens docilitet; om kampene mellem »professionelle« apotekere på den ene side og producenter og forhandlere af patentmediciner på den ene side – eller om andre materielle forhold i den vestlige industrikapitalismes historie. I stedet for at anvende disse og andre relevante kendsgerninger i deres forsøg på at forklare kontrolpolitikens udvikling betoner forfatterne igen og igen, at der på mange af kontrolpolitikens korsveje var »gode grunde« til at den faktiske vej blev valgt, selv om man så gik for langt ud ad den. Til at belægge denne historieopfattelse betjener forfatterne sig af en række tvivlsomme eller direkte forkerte empiriske påstande og pseudo»forklaringer«, såsom 1) at de teoretiske landvindinger indenfor de medicinske grundvidenskaber i anden halvdel af forrige århundrede havde en direkte effekt på stofkontrolpolitikken, 2) at »a new self-respect and esprit de

corps [blandt læger] .... *naturally* [min udhævning] led to that the old psychoactive drugs became more suspect«, 3) at »doctors began to think of alcoholism as a disease about the same time ... that they began to define other drug abuse problems as disease« (der var 50 år imellem), 4) at opium i midten af forrige århundrede, i modsætning til alkohol, var »an exotic substance with powers that were frightening because mysterious« (sml. denne påstand med Virginia Berridge's historiske undersøgelser af brug, misbrug og synet på misbrug af opiatier i forrige århundredes England; sammenfattet i Berridge & Edwards, *Opium and the People*, London 1981), o.s.v., o.s.v. Det synes som om forfatterne har bestræbt sig på at overse, at selv om historien *også* er et produkt af handlinger, som er rationelle i det historieskrivende subjekts øjne, så kan man ikke bruge denne »rationalitet« som forklarende variabel; og da slet ikke når den »aktør«, hvis handlinger analyseres er en sociologisk enhed (en profession, en organisation, en stat, en kultur). Derfor bliver resultatet af forfatternes historieskrivning en »hvidvaskning« af aktørerne i narkotikakontrolpolitikens historie, en hvidvaskning, som stemmer dårligt overens med forfatternes kritiske diskussion af den aktuelle kontrolpolitik i kapitallerne 1 og 4.

Beskrivelsen af, hvorledes den nuværende (amerikanske) narkotikalovgivning håndhæves i anden halvdel af bogens fjerde kapitel – *Varieties of Drug Control* – indeholder mange oplysninger, som jeg fandt spændende, og forhold som sammenhængen mellem minimumsstraffegrænser og »plea bargaining«; om betydningen af den indirekte grundlovssikrede ret til privatlivets fred for den processuelle praksis i narkotikalovsager; og om hvorledes domstolenes processuelle beslutninger påvirkes af substantielle spørgsmål (stoffets art og mængde, m.v.). Forfatterne leverer en, i mine øjne overbevisende, argumentation for deres konklusion, at »Drug laws notoriously ask more of the criminal justice system than it can deliver. Political principles and social realities that are ignored when the laws are passed must be considered when it comes enforcement. We make laws that cannot be enforced without paying a price, in money or in liberty, that we are unwilling to pay«.

Jeg kunne derfor have ønsket, at forfatterne i deres afsluttende kapitel – *Solution or Dissolution of the Drug Problem?* – havde forsøgt at drage mere substantielle konsekvenser af deres analyser end at »ultimately, the problems surrounding drug use can neither be solved or dissolved«. Når forfatterne ikke gør det tror jeg det skyldes, at de er besjælet af en i mine øjne malplaceret historisk optimisme: Liberaliseringstendenserne m.h.t. lovgivningen og retshåndhævelsen på marijuana-området tages som udtryk for, at hele stofkontrollsystemet bevæger sig i retning af en mere differentieret og »rationel« tilstand end den nuværende. Men som de sidste 15 års udvikling i Norden viser, mindskes presset mod den fra proletariatet rekrutterede opiatmisbrugersubkultur ikke ved at lette presset mod de dannede lags cannabis-subkultur; snarere tværtimod (jfr. kapitel 3 og 4 i min *Narreskibet*, København 1984).

Betragtet som en helhed er *Drug Control in a Free Society* efter min mening ikke en vellykket bog. Ikke desto mindre indeholder den værdifulde delanalyser af, og oplysninger om, det nuværende amerikanske kontrolsystem; det system, vi i Norden i de seneste årtier har bevæget os stadigt nærmere. Bogen kan derfor med fordel læses som et supplement til John Kaplan's *The Hardest Drug* (Chicago, 1983) og som korrektiv til Thomas Szasz's stadigt aktuelle *Ceremonial Chemistry* (Garden City, N. J., 1975).

Jacob Hilden Winslow, Kriminalistisk Institut, København

Arthur Solarz: *Datorteknik och brottslighet*. Forskningsrapport 1985:3. Brottsförebyggande rådet Stockholm. ISBN 91-38-08825-8. 222 s. Ca. 65 S.kr.

Der er næppe mange former for kriminalitet, som man ved så lidt om, og som man fantaserer så meget om, som edb-kriminalitet (datorbrottslighet). Det er derfor velgørende, at A. S. nu har givet os en grundig beskrivelse af nogle af disse områder. Jeg tør ikke påstå, at det er den første overhovedet, men det er vel i hvert fald den første, som er relevant for skandinavier. A. S. har blandt andet gennemgået alle domme for »grove förskingringar« fra perioden 1981-1983 og fundet de »datorrelaterede« sager. Det viste sig at være 11 % af dommene. I denne forbindelse må det mærkes, at han bruger et temmelig vidt datakriminalitetsbegreb. Dette materiale giver ham mulighed for at korrigere det almindelige billede af datasvindleren ganske betydeligt. Der er ikke tale om smarte højtuddannede dataloger, men i lige så høj grad om underordnet personale, ofte kvinder, som har fyldt deres plads i en bank eller posthus gennem mange år. 79 % af sagerne har bank eller postvæsenet som offer. I betragtning af de skrøner, der findes om datakriminalitetens økonomiske betydning, er det trist, at han alene behandler de grove tilfælde. Hans beregninger over gennemsnitsværdien er således af meget begrænset interesse. A. S. har endvidere – som den første (?) – skaffet empirisk materiale om anmeldelsestilbøjeligheden. Også på dette område prikkes der hul på ofte gentagne myter. Anmeldelsestilbøjeligheden hos bankerne er betydeligt større, end det normalt påstås. At A. S. ikke er ganske entydig på dette punkt gør i denne forbindelse mindre. (S. 34 og 134: mindst 34 %, s. 75: højst 20 og 34 %). Han har endvidere behandlet en række sager om tyveri af dataudstyr.

Undersøgelsen er sober og omhyggelig. Man må håbe, at han har mulighed og lyst til at gå videre med andre former for datakriminalitet end berigelseskriminalitet, med de mindre formueforbrydelser o.s.v.

Vagn Greve, Københavns Universitet

NY LITTERATUR

SOU 1985:27. *Gripen – anhållen – häktad. Straffprocessuella tvångsmedel m m*. ISBN 91-38-08823-1. 278 s.

A. W. Baker: *Death Is A Good Solution. The Convict Experience in Early Australia*. University of Queensland Press 1984. ISBN 0-7022-1685-2. xviii + 223 s. £ 25.00. (Vil blive anmeldt. Bestilles fra J. M. Dent & Sons, Dunhams Lane, Letchworth SG6 1LF Hertfordshire).

John Dunning: *Murderous Women. Shocking true stories of modern lady killers*. Hamlyn Paperback 1983. ISBN 0-009-943710-4. 249 s. UK £ 1.95. (Omslaget oplyser, at forfatteren har »the journalist's eye for the gruesome, for human oddity, ...«).

Kriminalistisk Institut. Københavns Universitet 1984. Årsberetning ISSN 0106-276 x. 154 s. (Indeholder bl.a. artikler om regionale forskelle, narkotikalovgivningen, incest, kriminalpolitik, hekse og agenter).

Italiensk psykiatrireform. Referater fra ekskursion 1984. Institutt for rettssosiologi, Oslo, stensilsérie nr. 45. 68 s. 40 n.kr. (Sælges gennem Universitetsbokhandelen, Karl Johans gt. 47, N-0162 Oslo 1).

Erik Jørgen Hansen & Dines Andersen: *Alkoholforbrug og alkoholpolitik*. Socialforskningsinstituttets publikation 145. Kbh. 1985. ISBN 87-7487-274-5. 103 s. (Befolkningens forbrug af alkohol).